

ОБҐРУНТУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ПРЕДМЕТА ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “МУЗЕЙНА СПРАВА ТА ОХОРОНА ПАМ’ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ”

І.З. Дуцяк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Дуцяк І.З., 2014

Проаналізовано предмет діяльності спеціальностей “музейна справа” та “охорона пам’яток історії та культури”. Виявлено спільні та відмінні компоненти предметів діяльності цих галузей. Обґрунтовано два синонімічні варіанти формулювання узагальненого предмета діяльності для спеціальності “музейна справа та охорона пам’яток історії та культури”.

Subjects of activity of specialities “museology” and “cultural heritage” are analysed. The common and distinctive components of subjects of activity of these branches are revealed and two synonymous formulations of the generalised subject of activity for a speciality “museology and cultural heritage” is proved. Arguments concerning an incorrectness of generalisation of concepts “a museum subject” and “object of a cultural heritage” with terms “cultural property” or “cultural heritage” are presented. The content of concept “Museum object” is proved also. The content of this concept should cover following attributes: placed and considered in a museum unique inanimate (artificial or natural) objects, the perception of which can satisfy the senses cognitive, educational and aesthetic needs of the general public.

Навчальний процес у галузях музейної справи, охорони культурної спадщини та охорони природної спадщини організований у різних країнах по-різному. В деяких країнах фахівців кожної із зазначених галузей готують за окремими навчальними планами відповідно до різних освітньо-професійних програм (так є в більшості європейських країн). У деяких країнах, навпаки, усі три згадані галузі знань об’єднані в одну спеціальність. Для прикладу, в Російській Федерації студенти, які хочуть працювати в одній з цих галузей, навчаються за спеціальністю 072300 “Музеологія й охорона об’єктів культурної та природної спадщини”). У деяких країнах об’єднують частину зі згаданих спеціальностей. Скажімо, в Україні окремо готують фахівців з охорони природної спадщини, а фахівців з музейництва та охорони культурної спадщини об’єднують у спеціальність 020103 “Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури”. У зв’язку з цим, для оптимальної організації навчального процесу виникає потреба концептуального узгодження галузей знань “музейна справа” та “охорона пам’яток історії та культури”. Згадана потреба проявляється, зокрема, у необхідності формулювання узагальненого предмета діяльності галузей знань, об’єднаних в одну спеціальність. Аналіз вказаної проблеми став предметом цієї публікації.

Автор не знайшов публікацій вітчизняних авторів щодо зазначеної проблеми. Це можна пояснити тим, що формування освітньої спеціальності “Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури” перебуває в Україні не етапі становлення (про це свідчить, зокрема, відсутність державних освітніх стандартів для цієї спеціальності). Відсутні такі публікації також у чужоземних виданнях, оскільки в більшості країн вивчення музеології відокремлене від вивчення пам’яткоохоронної діяльності, яку опановують у межах спеціальності “культурменеджмент”.

Під час дослідження виконано такі пізнавальні дії: 1) порівняння предметів діяльності для галузей “музейна справа” та “охорона пам’яток історії та культури” з метою виявлення спільних та відмінних ознак цих предметів діяльності; 2) узагальнення, тобто формування поняття, зміст якого охоплює змісти початкових понять; 3) підбір терміна до узагальнюючого поняття.

Головні результати щодо аналізу сформульованої проблеми, отримані в результаті дослідження, є такими.

Насамперед, виявимо ознаки предмета діяльності в сфері музейної справи. Важливо акцентувати, що йдеться не про предмет дисципліни *Музеєзнавство*, а про предмет діяльності фахівця-музейника. (У сучасному музеєзнавстві сформувалися такі

головні підходи до тлумачення його предмета: 1) інституційний підхід, згідно з яким предметом музеєзнавства є музей як соціокультурне явище; 2) предметний підхід, згідно з яким предметом музеєзнавства є музейний предмет; 3) функційний підхід, згідно з яким предметом музеєзнавства з отримання знань про функції музеїв; 4) так званий комплексний підхід, згідно з яким предметом музеєзнавства є отримання знань про музейність (у сенсі того ставлення людей до дійсності, яке виявляється у вміщенні частини об'єктів дійсності в замкнені місця для збереження і суспільного використання цих об'єктів).

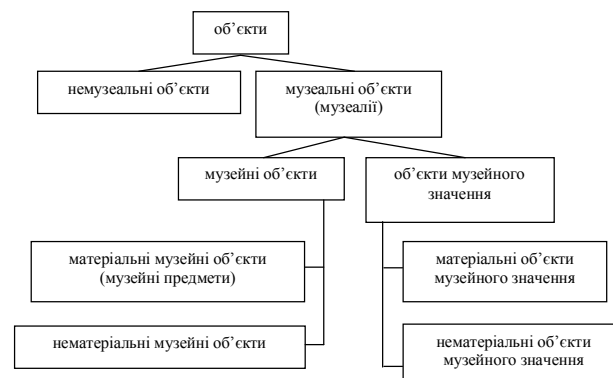
Водночас, якщо йдеться про предмет діяльності фахівця-музейника, то сюди треба насамперед зарахувати музейні предмети, тобто ті предмети, які через свою суспільну значущість (зумовлену меморіальною, пізнавальною, виховною, науковою чи естетичною цінністю), а також унікальність переміщені в спеціалізоване приміщення чи замкнену територію, де налагоджено публічний доступ до них та їхнє зберігання. Однак, предметом діяльності музейника є не тільки ті предмети, які вже вміщені в музей, але й ті, які є поза музеєм, але які також доцільно розмістити в музеї (тобто предмети музейного значення). Отже, предмети музейного значення, повинні мати такі самі ознаки, як і музейні предмети (суспільна значущість, зумовлена меморіальною, пізнавальною, виховною, науковою чи естетичною цінністю, а також унікальність), а єдина відмінність між ними та, що одні вміщені в музей, а інші – ні. Ці ознаки називають музеальністю. Тому предмет діяльності музейника (музейні предмети та предмети музейного значення) можна охопити поняттям *об'єкти з ознаками музеальності*, тобто *музеалії*.

Музеалії є об'єктами діяльності не тільки музейників, тобто, коли йдеться про музейників, то згадане поняття треба дещо звужити. Це пов'язано з тим, що музеалії (як культурного, так і природного походження) можна поділити на дві групи – рухомі, тобто такі, які можна перемістити з місця їх розміщення, без втрати ними музеальності, і нерухомі, тобто такі, переміщення яких призведе до втрати ними музеальності (тобто суспільної значущості, зумовленої меморіальною, пізнавальною, виховною, науковою чи естетичною цінністю та унікальності). Рухомі музеалії (культурного чи природного походження), які можна перемістити без втрати ними музеальності, переміщують у спеціальні замкнені місця (будівлі чи території), які називають музеями. Нерухомими музеаліями опікуються інші установи, зокрема нерухомими музеаліями культурного походження опікуються пам'яткоохоронні установи, тоді як нерухомими музеаліями природного походження опікуються природоохоронні установи. Отже,

предметом діяльності музейників є лише рухомі музеалії.

Для усунення деякої неоднозначності в аналізованих поняттях, треба уточнити також, яке саме слово доцільно вживати в терміні “музейний предмет” – *предмет* чи *об'єкт*. Якщо йдеться, скажімо, про реставрацію чи консервацію, то справді, йдеться про щось матеріальне, з чим насамперед асоціюється слово *предмет*. Однак, коли йдеться про експозицію, то експонати в музеї можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. Якщо йдеться про предмет діяльності музейника, то коректнішими будуть поняття *музейний об'єкт* і *об'єкт музейного значення*.

Якщо слово *предмет* тлумачити широко, тобто як матеріальне чи нематеріальне, то в згаданих термінах можна вживати слово *предмет*. Водночас, у формі аналізованих термінів немає інформації про те, широко чи ні вжите слово *предмет*, що призводитиме до неоднозначності під час його сприйняття. Тому, аби уникнути згадані неоднозначності доцільно стосувати термін *предмет* до матеріальних об'єктів, а матеріальне й ідеальне узагальнити словом *об'єкт*. У підсумку отримуємо гніздо взаємопов'язаних понять у такому вигляді:

Підставою для твердження, що до предмета діяльності музейників належать музейні предмети (чи, як було згадано, ширше – музейні об'єкти), можна зробити також на основі інших аргументів. Зокрема, такий висновок можна зробити на підставі дефініції поняття “музейний фонд”, відповідно до якої, згаданий фонд охоплює музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання. (“Музейний фонд України – сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну” [1]). Водночас і поняття *музейна колекція*, і поняття *музейне зібрання*

означають також через поняття *музейний предмет*: “музейна колекція – сукупність музейних предметів, що об’єднані однією або кількома спільними ознаками; музейне зібрання – сукупність музейних колекцій та музейних предметів, а також пов’язаних з ними бібліотечних фондів, архівів, каталогів та наукової документації музею” [1]).

Аналізуючи предмет діяльності музейника важливо відзначити також, що термін *музейний предмет* дефініюють через термін *культурна цінність*: “музейний предмет – культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення” [1]. З одного боку, треба зауважити, що ознаки, приписувані в цій дефініції музейним предметам, повинні бути також у предметів музейного значення, отже, що дефініцію треба доповнити додатковою ознакою (розміщена чи ні культурна цінність у музеї). З іншого боку, означення музейного предмета через культурну цінність має низку недоліків, що буде проаналізовано далі.

Як було згадано вище, означення предмета діяльності музейних працівників через культурні цінності має низку істотних вад. Перша вада пов’язана з недосконалістю означення в українському законодавстві терміна “культурна цінність”. Дефініюючи термін *культурна цінність* Закон України “Про музеї та музейну справу” спрямовує читача до Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (культурні цінності – об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічнє та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” [1]). Водночас в останньому зі згаданих законів, культурну цінність ототожнено з переміщуваними громадянами під час перетину кордону предметами (фактично йдеться про предмети, які переміщують без виконання спеціальних інженерних проєктів). Відповідно споруди й інші об’єкти, які є предметом охорони відповідно до Закону України “Про охорону культурної спадщини” і які також відповідно до сучасного розвитку техніки, можуть бути переміщені, не кваліфікуються як культурні цінності. Для прикладу, якщо особа, яка перетинає кордон перевозитиме фрагмент церкви, яка має статус пам’ятки, то цей фрагмент буде кваліфікуватися як культурна цінність. Якщо ж особа переміщуватиме всю церкву, то такий об’єкт не буде кваліфікований як культурна цінність, а отже на його переміщення жодних перепон немає. (Згідно зі згаданим законом, до культурних цінностей віднесено, окрім іншого, “складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам’яток і пам’яток

монументального мистецтва” [2], тоді як цілісні пам’ятки до таких не віднесено).

Друга вада істотніша – вона полягає в тому, що, окрім культурних цінностей, є також природні цінності, частину яких також зберігають у музеях (ботанічних, зоологічних, геологічних, універсальних природничих). Тому, відповідно до зазначеного, до музейних предметів треба було б занести не тільки культурні, але й природні рухомі цінності.

Окреслимо головні ознаки, які повинен мати музейний об’єкт як предмет діяльності музейника. До таких ознак можна зарахувати:

1. Унікальність. Якщо об’єкт широко розповсюджений, то нема потреби розміщувати його в окремому приміщенні для уможливлення загального доступу до нього.

2. Об’єкт повинен мати властивості, які дають змогу широкому загалу задовольняти певні потреби шляхом сприйняття цього об’єкта органами відчуттів, тобто бути суспільно значущим (включно з фахівцями тих галузей наукового пізнання, які пов’язані з цим музейним об’єктом). Потреби широкого загалу – це меморіальні, пізнавальні, наукові, виховні або естетичні потреби.

3. Об’єкт повинен мати статус музейного об’єкта (для прикладу, бути переданим до музею і облікованим у порядку, визначеному законом).

4. Об’єкт не повинен бути живим (цим музей відрізняється, скажімо, від зоопарку).

Кожна з цих ознак є необхідною, але недостатньою, щоб кваліфікувати певний об’єкт як музейний предмет. Водночас усі разом ці ознаки є і необхідними, і достатніми умовами для кваліфікації об’єкта як музейного предмета.

Неістотним є те, чи цей об’єкт є артефактом, у сенсі фрагментом матеріального буття минулих поколінь, чи ні. Скажімо, експонатами в музеї тіла людини в селищі Ухстхейст, неподалік від міста Лейден (Нідерланди) є моделі внутрішніх органів людини, тож експонати цього музею жодним чином не пов’язані з історією, минулим, пам’яттю.

Неважливо також чи є музейний предмет цінним для суспільства поза його використанням у музеї. Як було зазначено вище, об’єкт може бути суспільно важливим, цінним, але особа може не мати потреби сприймати його органами відчуттів. Водночас об’єкт може не мати суспільної цінності поза його використанням у музеї (як експонати в згаданому музеї людини), однак бути предметом діяльності музейників.

У сучасних музеях просвітницьку, виховну роботу та формування естетичних емоцій за допомогою музейних предметів поєднують часто з розвагами (особливо, якщо значною частиною відвідувачів є діти), що однак не є специфічною

ознакою предмета діяльності працівника музейної сфери.

Музейний об'єкт може бути також нематеріальною культурною цінністю. Наприклад, у музеї кіно в Турині (Італія) демонструють фільми; в музеях співаків чи звуку можна не тільки побачити експонати, але й почути. У Доломітових Альпах є музей народної латини, в якому також звучить експонат, тобто слова, речення народної латини. Водночас, мова це насамперед система знаків, які, крім матеріального носія значення знака, містять психічну складову – зміст відповідного поняття й образ відповідного об'єкта, позначуваного цим знаком. Музейним об'єктом може бути також відтворення обрядів певної етнічної спільноти й інше, означене в понятті *нематеріальна культурна спадщина*.

Отже, щодо предмета діяльності музейників можна підсумувати таке: предмет діяльності працівника музейної справи можна окреслити як *рухомі музеалії*, тобто унікальні неживі штучні чи природні об'єкти (за винятком об'єктів культурної та природної спадщини), які є значущими для спільноти (для багатьох людей) оскільки сприйняття їх органами відчуттів дає змогу задовольнити потреби широкого загалу осіб на підставі меморіальної, пізнавальної, виховної, наукової чи естетичної цінності цих об'єктів. Предметом діяльності в галузі відповідної освіти повинен бути комплекс компетенцій (у формі знань, умінь, навичок та інших складових), опанування яких дає змогу бути ефективним, успішним під час діяльності з предметами діяльності музейної справи.

Предмет діяльності фахівця пам'яткоохоронної галузі можна ототожнити з об'єктом культурної спадщини. Відповідно до Закону України “Про охорону культурної спадщини”, “об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність” [3]. Якщо подібні предмети переміщують і зосереджують в одному місці (наприклад у музеї під відкритим небом, скажімо, в музеї народної архітектури), то ці предмети стають об'єктами діяльності музейників, тобто музейними предметами. Отже, предметом діяльності працівників пам'яткоохоронної сфери можна окреслити як нерухомі музеалії культурного походження. Подібно до цього, предметом діяльності працівників природоохоронної сфери

можна окреслити як нерухомі музеалії природного походження.

Для створення загального поняття “предмет діяльності спеціаліста в галузі музейної справи та охорони пам'яток історії та культури”, зміст якого охоплюватиме змісти понять “предмет діяльності спеціаліста в галузі музейної справи” та “предмет діяльності спеціаліста в галузі охорони пам'яток історії та культури”, треба доповнити перелік ознак одного з них ознаками іншого. В підсумку отримаємо поняття “предмет діяльності спеціаліста в галузі музейної справи та охорони пам'яток історії та культури” з таким змістом: уміщені й обліковані в музеї унікальні неживі (штучні чи природні) об'єкти, сприйняття яких органами відчуттів дає змогу задовольнити пізнавальні, виховні та естетичні потреби широкому загалу осіб, а також об'єкти культурної спадщини.

Для поняття з наведеним вище змістом можна підібрати стислий термін.

Терміни з групи *культурна спадщина, історико-культурна спадщина, соціокультурна спадщина*, незадовільні для поняття з наведеним вище змістом, оскільки словом *спадщина* позначають не те, що може бути передане нащадкам (сюди треба було зарахувати всі предмети на земній кулі), а те, що отримують у спадок від попередніх поколінь. Це зафіксовано і в Законі України “Про охорону культурної спадщини”, згідно з яким “культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини” [3], і в тлумачному словнику, згідно з яким *спадщина* – це “явища культури, науки, побуту і т. ін., що залишилися від попередніх часів, від попередніх діячів” [4].

Термін *пам'ятка* також не підходить до зазначеного поняття, оскільки пам'ятка – це предмет, який важливий як пам'ять про минуле [5]. Однак, для прикладу, ані витвори мистецтва в художніх музеях, які призначені для того, щоб викликати естетичну емоцію, ані моделі органів людського тіла з музею тіла людини в Нідерландах, не призначені для того, щоб викликати пам'ять про минуле. Коли ж ідеться про споруди, то музеаліями можуть бути не тільки ті з них, які відділені від сучасників принаймні одним поколінням. Такі унікальні споруди, як для прикладу, Ейфелева вежа, стають музеаліями вже за життя сучасників (враховуючи автора).

Не підходить до аналізованого поняття також термін *культурне надбання*: його вже використовують для позначення унікальних культурних цінностей, зареєстрованих у Державному реєстрі національного культурного надбання.

Предмет діяльності фахівця зі спеціальності “музейна справа та охорона пам'яток історії та куль-

тури” доцільно сформулювати також через поняття *музеалія*. Музеалії можна поділити, з одного боку, на музеалії культурного та природного походження, а, з іншого, на рухомі й нерухомі. У такому разі узагальнений предмет діяльності згаданого фахівця повинен охоплювати об’єкти, позначені числами 1, 2 і 3 у схемі, наведеній нижче. Відповідне поняття може бути сформульоване у двох варіантах:

1) музеалії культурного походження (1 і 2) та рухомі музеалії природного походження (3);

2) рухомі музеалії (1 і 3) та нерухомі музеалії культурного походження (2).

На підставі виконаного аналізу можна зробити висновок, що для формулювання узагальненого предмета діяльності спеціальності “Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури” можна вибрати одне з двох синонімічних формулювань:

1) музеалії культурного походження та рухомі музеалії природного походження;

2) рухомі музеалії та нерухомі музеалії культурного походження.

1. Закон України “Про музеї та музейну справу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/249/95-вр>. 2. Закон України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1068-14>. 3. Закон України “Про охорону культурної спадщини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>. 4. Словник української мови: в 11 т. – Т. 9. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 483. 5. Основи пам’яткознавства / Гаврилов О. Н., Гаврилюк С. В., Горбик В. О. та ін. – К.: Центр пам’яткознавства НАН України і УТОПШ, 2012. – 380 с.